

**АКЦЕНТУВАННЯ ІМЕННИКІВ
PLURALIA TANTUM У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ
КІНЦЯ XIX ТА XX СТОЛІТТІ**

У статті розглядаються особливості наголошування іменників PLURALIA TANTUM у поетичних творах Лесі Українки, Івана Франка, Миколи Вінграновського, Оксани Забужко, Дмитра Павличка, Василя Симоненка, Василя Стуса. Акцентуаційний аналіз проведено з використанням лексикографічних джерел кінця XIX, XX і початку XXI століття, що дозволило здійснити характеристику загальних тенденцій акцентуаційних процесів у мові, встановити закономірності тенденції акцентуаційного розвитку іменників.

Ключові слова: наголос, акцентуація, іменники PLURALIA TANTUM, акцентуаційний розвиток, варіантний наголос, акцентуаційні тенденції.

Питання акцентуації іменникових форм в українській мові були предметом дослідження багатьох науковців. Історичні аспекти становлення та розвитку системи наголошування іменників, спираючись на лексикографічні джерела й різноманітні за часовою приналежністю акцентовані пам'ятки, вивчали В.Скляренко[12], [13], Л.Булаховський [1], З.Веселовська [2], [3], В.Винницький [4], [5], О.Потебня [10] та ін. Функціонування іменникового наголосу в поетичних текстах досліджував В.Винницький [4], [5]. Одним із важливих аспектів акцентології є вивчення і систематизація наголосу української мови шляхом аналізу закономірностей наголошування поетичного мовлення та вивчення лексикографічних джерел. Дослідженню акцентуаційних особливостей різних морфологічних класів на матеріалі поетичного мовлення

П.Грабовського, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки та інших присвятили свої праці В.Скляренко ("Слова з двома наголосами в поетичних творах Лесі Українки"), В.Винницький ("Акцентуація слів у поетичному мовленні П.Грабовського", "Наголошування прикметників у поезії Т.Шевченка", "Наголошування форм дієслова *бути* в поезії І.Франка (*буду-буду́, будеш-будéи*)"), О.Рязанова ("Акцентуація дієслів у поетичному циклі Івана Франка "Веснянки").

Необхідність такого типу студій у сучасній українській акцентології безперечна, оскільки наявність певної кількості аналітичних досліджень поетичного мовлення майстрів слова гарантує об'єктивність мовної картини, дає можливість зробити висновки щодо акцентуаційних процесів та традицій в українській мові.

Актуальним залишається дослідження особливостей наголошування іменників *PLURALIA TANTUM* у поетичному мовленні різних періодів історичного розвитку мови, адже цьому типу приділено найменше уваги мовознавців.

Отже, метою нашої статті є дослідження особливостей наголошування названих іменників у поезії Лесі Українки, Івана Франка, Миколи Вінграновського, Оксани Забужко, Дмитра Павличка, Василя Симоненка, Василя Стуса, з'ясування зв'язків між мовними явищами та тенденціями акцентуаційного розвитку шляхом зіставлення особливостей слововжитку поетів із мовною нормою її часу та сучасною літературною нормою.

Наголошування іменників різних у поетичному мовленні та лексикографічних джерелах відображає процес конкуренції кореневого та флексійного наголосу, що свідчить про його тривалість аж упродовж XX століття.

Непохідні іменники *PLURALIA TANTUM* формують кілька акцентних типів. Серед них акцентуаційною стабільністю відзначається акцентний тип з нерухомим кореневим наголосом у всіх відмінкових формах (*зуслі́, гра́ти, ча́ти, на ча́тах, ша́ти, у ша́тах, ча́ри, ча́рами, ча́рів, ві́ти, на ві́тах*). Виключення становить іменник *кайдани*, який у поезії кінця XIX століття має наголошену флексію: *кайдани́*. Поряд із реліктовим флексійним наголосом лексема функціонує з кореневим акцентуванням: *кайда́ни*. Кореневу і флексійну акцентуацію іменника фіксують

словники XIX – початку XX століття і деякі словники XX століття: *кайдáні* (Грінч., II, 208; Головащ., 117), тоді як у більшості лексикографічних джерел надається перевага кореневій акцентуації: *кайдáни* (Желех., I, 330; Ум., Сп., 340; Погр., 259; Орф., 286; ТС, 410; УОС, 331). Зараз нормативним слід вважати кореневий наголос іменника *кайдáни*, а флексійне наголошування стало реліктовим [5, 235]. Отже, стабілізація кореневого наголошування іменника затягнулася, і протягом XIX століття він уживався з подвійним наголосом [5, 234].

Розглянемо детальніше особливості акцентуації названого іменника у творах поетів кінця XIX та XX століття.

У літературному слововжитку Лесі Українки ця лексема функціонує як із кореневою так із флексійною акцентуацією: "Що в руці у мене зброя Не поламана зосталась, Та порушити рукою Не дають мені *кайдáни*" [15, I, 161]; "Мовчить Паріс на раді, і зброю надягає, мов *кайдáни*, боги з ним на розмові не бувають" [15, IV, 13], "Ми паралітики з блискучими очима, Великі духом, силою малі, Орлині крила чуєм за плечима, Самі ж *кайдáнами* прикуті до землі" [15, I, 131]; "Гей, царю тьми! Наш лютий вороже! Недарма ти боїшся *Кайдáнів* тих залізної музики!" [15, I, 142]; "Мов бранку-невільницю в ході своїм тріумфальнім. Іду я окована міцно, і дзвонять *кайдáни* мої" [15, I, 147]; "Часи глухонімії не заглушать Дзвінких думок, вони бринять, бринять, – Отак невідними рухами ледве рушать, Як на руках *кайдáни* задзвенять" [15, I, 172], але: " "Той велет сильний був колись не тілом лиш, а й духом, всі людські пута й *кайдáні* зривав єдиним рухом" [15, II, 122]. У поетичних текстах І.Франка іменник уживається з виключно кореневою акцентуацією: "Тричі в вулицю го гнали, А *кайдáни* з ніг і зо рук не зладили..." [16, XI, с 254]; "Я й сам не знав, де ті мої тирани? З дрібних огнів сплелись мої *кайдáни*!" [16, XI, 57]. У вірші М.Вінграновського цікавою є гра слів, побудована на двоякому акцентування іменника: "На старі на золоті *кайдáни* молоденькі впали *кайдáні*" [6, 362].

До цього ж акцентного типу належать іменники, які у відмінкових формах мають кореневу акцентуацію (грóші, грóшей, грíшми, в грóшах; дрóва; ворóта), проте у сучасній

українській мові лексикографічними джерелами засвідчено конкуренцію акцентних варіантів.

Іменник *гроші*, за дослідженням В.Скляренка, у більшості українських говорів "зберігає первісну (перейняту з польської мови) кореневу акцентуацію форм множини; у цілому ряді говорів під впливом іменників *ї-основ* з рухомим наголосом (а також іменника *кінь*) він отримав флексивну акцентуацію в родовому та орудному відмінках..." [13, 68]. У мовленнєвій практиці Лесі Українки цей іменник функціонує із кореневою акцентуацією: "За що тобі тії розкоші? Така хіба воля небесна була, Щоб кмет їв свій хліб тільки в поті чола, А ти їв і дарма й за *гроші*?" [15, I, 328]; "Ах, гостинця ти чекаєш! – Мовив лицар і лапнувся По кишенях, – ой, небоже, Вдома *гроші* я забувся!" [15, II, 58]; "Про вірність, любов і про дружбу, Що все те зо світу зника, Що *грошей* немає, а кава Тепер дорога така!..." [15, II, 156]; "Тепер я не подібна до багачки, та й якби мала що, дала б охоче усякому, хто б мав потребу в *грошах*, – то що ж мені боятися розбою?" [15, IV, 109].

У поетичній практиці Івана Франка аналізований іменник уживається з кореневим акцентуванням: "Чимало *грошей* повернув Він на тих псів" [16, X, 343]; "Ще якби хто дав нам *грошей*, То були би ми в Едемі..." [16, X, 95]; "Що мій тато? Що мій внук? Заробляють *грошей* гук" [16, X, 124]; "І так, і не так. Хлопець, правда, що є, А *грошей* трьох сот я не маю..." [16, X, 231]; "Полѣкомився я на проценти, продав Корови, дав *грошей* три сотки..." [16, X, 233]; "Щоб мала кус *грошей*, щоб проста була, Сільська, до роботи придатна" [16, X, 230]; "... А по смерті думав бога Сими *грішми* підкупить!" [16, X, 260]; "Ні, – мовлю, – а чув він, що має вона Три сотки готовими *грішми*..." [16, X, 231]; "Не вільно в візитирку говорити, В вікно глядіти, *грішми* що платити" [16, X, 231]. Поетичні тексти ХХ також демонструють перевагу кореневого акцентування у відмінкових формах аналізованого іменника: "Мені не треба слави, ані *грошей*, / ані щоб сильний світу похвалив,..." [8, 100].

Лексикографічні джерела подають таке наголошування відмінкових форм іменника: *гроші*, *грошей*, *грішми*, і *грошіма*, на *грошах* (Грінч., I, 331; Погр., 150; УЛВН, 144; СУМ, II, 177; Орф., 160; Головащ., 64; ТС, 199; УОС, 183). Наголошування

аналізованого у поетичних творах свідчить про остаточне закріплення кореневої акцентуації.

Іменник *дрова* лексикографічні джерела подають із подвійною акцентуацією у називному *дрóва* (Желех., I, 206) і давальному відмінках *дрóвám* (Погр., 181; Орф., 195; Орфоеп., I, 423; УОС, 223) і *дрóва* (Ум., Сп., 218; Грінч., I, 446; Погр., 181; СУМ, II, 420; Орф., 195; ТС, 249). У поезії Лесі Українки лексема функціонує з кореневим наголосом: "Дорогі тепера *дрóва*, Згас вогонь, душа здорова, Далебі! от се й гаразд!" [15, II, 164]. У поезії І.Франка кореневе наголошування увиразнено авторським наголосом: "Ну-ко, сину, піди по *дрóва* Та й печі-но затопи" [16, X, 237]. У мовленні сучасних поетів перевага також надається кореневому наголошуванню: "Мені, малому, палиця лісова Служила за хорошого коня, Але одного зимового дня її мій батько порубав на *дрóва*" [8, 55].

Наступний акцентний тип складають непохідні іменники, які функціонують із рухомим наголосом у відмінкових формах: двéрі, дверéй; гру́ди, грудéй. Акцентний тип характеризується флексійним наголошуванням іменників у родовому і орудному відмінку і кореневим – в давальному і місцевому: *л'юди*, *л'юдьми*, *на л'юди* (Желех., I, 418-419); *л'юде*, *л'юди*, *л'юди*, *л'юдей*, (Грінч., II, 388); *л'юди*, *л'юдей*, *л'юдям*, *людьми*, *л'юдях* (Погр., 316; СУМ, IV, 566; Орф., 406; Головащ., 145; ТС, 499; УОС, 404). У пам'ятках у називному відмінку іменник *л'юди* відзначено з накореневою акцентуацією [5, 236].

Кореневе наголошення властиве для цього іменника у мові Лесі Українки: "Перед вікном широка бита путь, По ній чужі байдужі *л'юди* йдуть" [15, I, 60]; "Се розповідали мені старії *л'юди*, Не за моєї пам'яті було те" [15, I, 58]; "Може, то закляті *л'юди*, Може їх лихії чари Обернули в сих набитих Нещасливих мертвих птахів" [15, II, 224]. Для стилістики творів поетеса використовує лексему *л'юде*, що надає поезії відтінок розмовного характеру: "Наш край віддавна вільний був, Таким повік він буде; Ви бачили, як прав своїх Боронять наші *л'юде*..." [15, II, 49]; "Дивувались на шотландську волю і стороннії чужії *л'юде*, Всі казали: "Поки світа сонця У ярмі шотландський люд не буде!" [15, II, 53]. Певну особливість має наголошування множинного іменника *люди* у відмінкових формах. У родовому

відмінку іменник уживається з флексійною акцентуацією: "Ті легенди червоніють, наче пишна багряниця, наче пурпур благородний, від крові *людéй* невинних" [15, I, 211]; "Було їх тута три, чужих *людéй*; тепер нема. Один умер, як тільки що приїхав, був слабий,..." [15, II, 78]; "Як там ще з моїм спасенням Діло буде, та чи й сам я До живих *людéй* належу, Я в тому зовсім не певний!" [15, II, 235]. В.Скляренко відзначає, що "на ґрунті давньоруської мови наголос у формі родового відмінка множини досліджуваних іменників перемістився з кінцевого редукованого на попередній склад" [13, 154-155]. Науковець зауважує, що стару форму родового множини і флексійну акцентуацію цієї форми найкраще зберігають в українській мові *pluralia tantum*, зокрема іменник *л'юди* [13, 154-155].

Всі інші словоформи досліджуваного іменника у слововжитку поетеси виступають із рухомим наголосом: "... А струнами сі крила прив'язати, Щоб тінь не падала на вузьку борозну, Зайняти постать поряд з тими *л'юдьми*, Орати переліг і сіяти, а потім – А потім ждати жнив, та не для себе?" [15, I, 149]; "Невже тобі, суворій грізній личить Робити посміхи над бідними *людьмі*?!" [15, I, 169]; "Пісні вернулись плакати на могили Палкого серця, що носило їх, Вони були між *л'юдьми* гості милі, Та не прийняв ніхто їх за своїх." [15, I, 151]; "Ти, як осінь, умреш, розіллешся слізьми над квітками, багрянцем і злотом, передсмертний твій спів пролетить над *л'юдьми* – вітер лине отак над болотом,..." [15, I, 279].

Поетична практика І.Франка також ілюструє рухомість наголосу в орудному відмінку аналізованого іменника, хоча частотність уживання засвідчує перевагу флексійного акцентування: "Що мені б ще в них вчитись, Як над *л'юдьми* глумитись..." [16, X, 128]; "Все бажав по-людськи жити, Чоловіком з *людьмі* быть..." [16, X, 261]; "О тому годиться тямить Про *людéй*, що з тої тьми, З тої вовкітні страшної вирватись, щоб быть *людьмі*" [15, X, 235]; "І якого тільки дива Між *людьмі* я надивився" [16, X, 235]; "Не в серці людським зло, А зла основа – Се глупота й тота міцна будова, Що здвожена *людьмі* і їх же губить" [16, X, 160]. Закріплення флексійного наголосу у відмінкових формах ілюструє їх акцентування у творах сучасних поетів: "...З якої твані і якої гнилі

Видовбувались, і в яким горнілі З рабів ставали справжніми *людьмі*?" [9, 62]; "Не бійсь нічого, доки я з тобою. Іди і правду л'юдям говори» [9, 51]; "Творити світ для згоди і любові, Що всі століття, пройдені *людьмі* Віддать я в змозі за єдину мить..." [6,93]; "На землі сміятись і страждати, Жити і любить поміж *людьмі*" [11, 95].

Унормування рухомого наголосу пройшло в основному до кінця XVIII століття, і в українській мові XIX століття словоформи іменника *л'юди* функціонували з таким самим наголошуванням, як і на сучасному етапі [5, 236]. Мова Лесі Українки та І.Франка відображає рухомість наголосу досліджуваних іменників, що спричинене тенденцією до акцентуаційного протиставлення форм однини і множини.

Поетична практика Лесі Українки свідчить про те, що у більшості випадків наголошування іменника *діти* та його словоформ відповідають акцентуаційній нормі сучасної української мови: "Було, як вулицею йдуть, за руки держаться, як *діти*: "На нас хати ще упадуть..." [15, II, 93]; "В нас жінок, *дітей* хапають, В'яжуть, мучать нас, мордують, Ще й провадять торг поганий Шкурою і тілом нашим!" [15, II, 198]. У формі орудного відмінка іменник *діти* у поетичній мові Лесі Українки виступає з кореневим і флексійним наголосом. "У печері, вкупі з *дітьми*, Ліг старий, він спить глибоко, і, мов праведник, хропе." [15, II, 249]; "Були ми маленькими *дітьмі*, ..." [15, II, 156].

У поетичних текстах І.Франка простежуємо послідовно флексійне наголошування орудного відмінка аналізованого іменника: "Швидко нивку жид послідню За горілку взяв І з хати жінку бідну Геть з *дітьмі* нагнав" [16, XI, 174]; "З *дітьмі* сільськими Я в іграх улїчних Не бігав, вчасно я дізнався, що карб На них" [16, XI, 175]. Тексти сучасних поетів також демонструють флексійне акцентування форми орудного відмінка: "Лягають спати горобці / Із горобчиками та *дітьмі*,..." [6, 280].

В.Склярєнко вказує на те, що іменники у формі орудного відмінка множини дуже часто зберігають первісний кінцевий наголос [13, 141]. Рухомий наголос словоформ іменника *діти* подають лексикографічні джерела: *дітей*, *дітям*, *дітьми*, *на дітях* (Погр., 165; УЛВН, 163, Орф., 179, Головащ., 74; ТС, 228; УОС, 207).

Поети часто уживають іменник *груді* та його словоформи у своїй творчості. Так, у творах Лесі Українки побутують майже усі відмінкові форми лексеми: "І її стрункую постать Мої руки обіймають, Мені чутно, як зітхання *Груді* горді їй здіймають" [15, II, 165]; "А як було я голову схиляла До матері коханої на *груді* і слухала, як рідне серце билось..." [15, I, 168]; "Співав соловейко, і липа цвіла, Всміхалося сонце, скрізь радість була; А ти цілувала мене, обіймала І так до тремтячих *грудей* пригортала..." [15, II, 138]; " "Чому ж я мушу слухати наказу? Чому втекти не смію з поля честі або на власний меч *грудьмі* упасти?" [15, I, 195]; "... В мене очі горіли, мов жар, І зайнявся у *грудях* пожар" [15, I, 143]; "За правду, браття, єднаймося щиро, Єдиний маєм правий шлях, Єдину, браття, всі маєм віру, єдине серце у *груд'ях*" [15, I, 225]. Поезія І.Франка також ілюструє двояке наголошування форми місцевого відмінку: "Ідуть вони, ховаючи у *грудях* Дитячі сѣрця, Як найкращий скарб" [16, X, 52]. "За що, красовице, я так тебе люблю, Що серце тріпаєсь в *груд'ях* несамовито..." [16, XI, 9]; "І в наших *груд'ях* після тих Страшних подій так тихо стало..." [16, X, 326]; "Як я ненавиджу вас, ви машини, Що трете кості, рвете серце в *грудях*" [16, X, 162]; "Я найстарший був, мав три роки з весни, При *груд'ях* дівчатка були" [16, X, 180]. Поет часто-густо уживає форму *в (у) груді*, де авторським наголосом увиразнено кореневу акцентуацію: "Весно, що за чудо ти Твориш в моїй *груді*!" [16, X, 19]; "А як часом послабне сила, І серце в *груді* біль стишить пекучий, І людська злість зморозить кров у жилах..." [16, X, 70].

Нормативним є кореневий наголос словоформи. Словники подають наголошування відмінкових форм іменника так: *груді* – *грудей*, *грудям*, *грудьмі*, *грудях* (Погр., 150; Орф., 160; Орф., 2003р., 181; ТС, 199; УОС, 184). З двояким наголошуванням у формі орудного відмінка виступає іменник у словнику Головащука – *грудьмі*, *грудьми* (Головащ., 64). У поетичному мовленні ХХ століття переважає флексійний наголос: "Осіннє поле спочива, дозрівши Дівочими *грудьмі*, немов плодами" [14, 209]; "Йдем на посадку...Спраглими *грудьмі* розкрилений на землю падає" [14, 212].

По-різному наголошуються в парадигмі й ще деякі непохідні іменники.

Іменник *двері*, за дослідженням В.Скляренка, зазнав значних змін у наголошуванні: у називному-знахідному та орудному відмінках однини, в орудному множини, а також у родовому-місцевому та давальному-орудному відмінках двоїни наголос перемістився на кореневий голосний, а в місцевому однини – на флексійний голосний. У протоукраїнських говорах при вирівнюванні форм цього іменника за формами з редукованим кореневим голосним у сильній позиції (називного-знахідного відмінків однини, орудного однини і множини) відбулося вирівнювання за згаданими формами і щодо наголосу (усі відмінкові форми узагальнили кореневу акцентуацію), у зв'язку з чим іменник *двері* злився з баритонованими іменниками *ї-основ* жіночого роду. Згодом на ґрунті української мови він зазнав у відмінкових формах множини акцентуаційного впливу основ на *-ї* жіночого роду з рухомим наголосом [13, 130]. У сучасній українській мові, як засвідчують словники, іменник *двері* має таке наголошування: *двѐрі-дверѐй, двѐрям, двермі* і *двері́ма, на двѐрях* (Погр., 155; Орфогр., 166; Головащ., 68; ТС, 208; УОС, 190). Слововжиток Лесі Українки та І.Франка ілюструють, що наголошування іменника наприкінці XIX ст. відповідає сучасній акцентуаційній нормі: "А серце стиснув розпач, сум і жах... Аж ось на *двѐрі* я натрапив сам. Туди! скоріше!... Боже! хто се там?" [15, I, 146]; "Ох, се ж кохана! *двѐрі* заступає, Жаль на устах, від туги вид змарнів" [16, XI, 146]; "*Замало землиці! В часах тих трудних Довги вже двері́ма і вікнами пхались*" [16, X, 178]. У текстах сучасних поетів іменник має таке акцентування: "Ось зараз мачушин фланелевий халат / постане в скошенім *двермі́* прозорі..." [7, 176]; "Де хата димом і добром зігріта, Ставав у *двѐрях*, величав і сив, ..." [9, 69].

Слововжиток поетів відбиває рухомість наголосу досліджуваних іменників, що пояснюється дією тенденції до акцентуаційного протиставлення форм однини і множини: *людмі́* та *л'юдми; дітьмі́* та *дітьми*.

Серед суфіксальних плюральних іменників в українській мові досить поширеним є акцентний тип із нерухомих кореневих наголосом у відмінкових формах. До цього акцентного типу належить ряд іменників, утворених за допомогою суфікса *-ощ(і)*, які уживаються в поезіях Лесі

Українки та Івана Франка. У слововжитку Лесі Українки ці лексеми функціонують із послідовно кореневим наголошуванням: "Якщо прийде, журба, то не думай її Рознести у *весéloшах* бучних За столом, де веселії друзі твої П'ють-гуляють при покликах гучних" [15, I, 66]; "Спалахнув від гніву лицар, Був він гордий та завзятий, Але ж тільки на упертість Та на *гóрдошці* багатий" [15, II, 58]; "З темного моря білявая хвиличка До побережного каменя горнеться Пестоші, *л'юбошці*, сяєво срібнее Хвиля несе в подарунок йому" [15, I, 156]; "Рад філістимець. Гомін, гуки; Радіє люд. Божниці димні Від *пáхошців*; здійнявши руки, Святці співають вдячні гімни." [15, II, 27]; "Так ти того прийшла оце до мене, щоб дорікати? Що ж, печи, картаї, вам тільки й *ра́дошців*, коли я плачу" [15, IV, 11]. Кореневе акцентування характерне для поетичного мовлення Івана Франка: "То вбране в гордошців холодні шати, то в слів цукрових стрій конвенціональний ..." [16, X, 146]; "Замість *ра́дошців*, любови – Всіх до бою зовете ви..." [16, X, 78]; "Душа моя похоронила Всі *ра́дошці* і всі страждання..." [15, XI, 38]; "Я для *ра́дошців* не маю сил, і з життям умову я роздер, – Я умер" [16, XI, 38]; "Кринице радощів, чуття, Ти чарочко хрустальна!" [16, XI, 32]; "Чи жаль тобі цвіту на *ра́дошці* світу? На *ра́дошці* світу?" [16, XI, 25]; "Ой ти, дівчино, ясная зоре! Ти мої *ра́дошці*, ти моє горе!" [16, XI, 24]; "Як много спільного, і горя, й сліз, І *ра́дошців* дрібних, і зла, і блудів..." [16, X, 402]. Винятком є іменник *пахощі*, який у творах поета функціонує з двояким наголосом: "Не надто гордувати смоляним, Поки не бачили тих *пахóшців*,..." [16, XI, 89]; "Мій зір Летить і в тиші потопає У *пáхошах* дух спочиває, – У душу тепла долива Простір" [16, XI, 23]. Коренева акцентуація характерна для іменника у сучасній поезії: «У білій лодії тоді ми пливемо По водах *л'юбошців* між берегами ночі» [6, 194].

Кореневу акцентуацію лексеми подають і словники: *весéloшці* (Желех., I, 340; Погр., 78; СУМ, I, 340; Орф., 70; ТС, 84; УОС, 86); *гóрдошці* (Желех., I, 152; Грінч., I, 311; Погр., 144; СУМ, II, 128, Орф., 154; Головащ., 61; ТС, 191; УОС, 177).

Для більшості іменників зі значенням демінутивності, утворених за допомогою відповідних суфіксів, властиве кореневе наголошування, яке є давнішим. У поодиноких іменниках, за дослідженням В.Винницького, відбулося зрушення

кореневого наголосу, і зараз вони вживаються з подвійним акцентуванням [5, 241]. Науковець відзначає своєрідність наголошування іменника *дітки*, який у називному відмінку має кореневий наголос, у родовому – варіантний, а в інших відмінках – кореневий [5, 242].

У сучасних словниках простежується розбіжність при наданні наголосу відмінкових форм лексеми: *ді́ток*, *ді́тка́м* (Орф., 179; Орфоеп., I, 392; ТС, 228; УОС, 207); *ді́ток*, і *ді́то́к*, *ді́ткам* (Погр., 169); *ді́то́к* (РУС, I, 288); *ді́ток* (СУМ, II, 310); *ді́ток* і *ді́то́к*, *ді́ткам*, (Головащ., 49). У називному відмінку лексема *дітки* в поезії Лесі Українки має кореневий наголос: "Близько ліжка своєї померлої неньки І дівчатко, й хлоп'яточко, *дітки* маленькі, Усміхаючись, спали в колисці удвох" [15, II, 272]. У формі родового відмінка лексема має варіантне наголошення: "Чи надвечір, як ви були в морі, – хто зна! І *ді́ток* малих двоє лишила вона:..." [15, II, 274]; "... і я пішла б, якби хто був до пари, як не подано з флексійним наголосом "Заберімо у гурт, відчінімо *ді́тка́м*! На коліна малеча злізатиме нам" [15, II, 275]. І.Франко уживає форму родового відмінка з флексійним наголосом: "Було троє в нас *ді́то́к*, Та на радощі родинні Моє серце бог замок" [16, X, 240]. У творах поетів ХХ століття плюральний іменник має: "Сумні без батька двоє *ді́ток* цих, На пагорбах, на вицвілім стернищі..." [6, 294; "Ластівко, літа кінець. *Ді́ток* твоїх би до хати, Я научу їх писати" [8, 211].

Таким чином, поетичне мовлення відображає низку важливих акцентуаційних реалій та процесів, які відбувались в українській мові наприкінці ХІХ та упродовж ХХ століття. Це, зокрема конкуренція кореневого та флексійного наголошування та закріплення кореневого акцентування низки непохідних іменників *pluralia tantum* (*кайда́ни* і *кайда́ні*; *дро́ва* і *дрова́*); закріплення кореневого акцентування суфіксальних іменників (*весело́ці* – *весело́цах*; *го́рдоці*, *ліно́ці* – *ліно́ців*); зрушення кореневого і, як наслідок, – подвійне наголошування наголосу суфіксальних іменників із значенням деминутивності (*ді́тки* – *ді́ток*); наявність акцентних варіантів та поступове закріплення флексійного наголошування непохідних іменників (*лю́дьми* і *людьмі́*; *дітьми́* і *дітьми́*; *гру́дьми* -*грудьмі́*). Так, рухомість наголосу в орудному відмінку іменника *людьми́* ілюструє

поетична практика Лесі Українки та Івана Франка, а поетичні тексти ХХ століття засвідчують перевагу флексійного акцентування.

Подальші дослідження особливостей акцентування слів різних морфологічних класів на матеріалі поетичного мовлення є перспективним напрямком акцентологічної науки, оскільки дають конкретні відомості про стан наголосової системи української мови різних періодів її розвитку, своєрідність функціонування наголосу у поетичному мовленні та вплив поетичної практики на формування акцентуаційної норми, конкурування акцентних варіантів. Матеріали таких аналітичних розвідок можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історичної акцентології.

Умовні скорочення лексикографічних джерел: Головащ. – Головащук С. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 320 с.; Голоск. – Голоскевич Г. Правописний словник української мови. – Париж-Сідней-Торонто.-Львів, 1994. – 446 с.; Грінч. – Словарь української мови / За ред. Б.Грінченка. – К.: 1907 – 1909. – Т. 1–4; Орф. – Орфографічний словник української мови / Уклад. С.Головащук, М.Лещак. – К.: Довіра, 1999. – 989 с.; Погр. – Погрібний М. Словник наголосів української літературної мови. – К.: Рад. школа, 1964. – 602 с.; УЛВН – Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1973. – 724 с.; УОС – Український орфографічний словник / Уклад. Пешак М., Русанівський В., Чумак В., Шевченко І., Шевченко Л., Ярун Г. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.; ТС – Куньч З. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.

Література

1. Булаховський Л. Вибрані праці: В 5-ти томах. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.2. Українська мова. – 627 с.
2. Веселовська З.М. З історії українського наголосу. Про наголос іменників в XVI – XVIII століття // Наук. зап. Харк. пед. ін-ту, іноз. мов, 1955. – Т 3. – С. 59 – 79.
3. Веселовська З.М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII століть). – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1970. – 163 с.

4. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.
5. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток. – Львів: Біблос, 2002. – 578 с.
6. Вінграновський М. Вибрані твори: У 3-х томах. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т.1. Поезії. – 400 с.
7. Забужко О. Друга спроба. Вибране. – К.: Факт, 2005. – 320 с.
8. Костенко Л. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах. – К.: Дніпро, 1982. – 135 с.
9. Павличко Д. Вибрані твори: У 2-х томах. – К.: Всеукраїнське державне спеціалізоване об'єднання «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана. – Т.1. Вірші. Поеми. – 588 с.
10. Потебня А.А. Ударение / Подгот. к изд. В.Ю.Франчук. – К.: Наук. думка, 1973. – 172 с.
11. Симоненко В. Твори. : У 2-х томах. – Черкаси: Брама. Україна, 2004. – т.1. – 423 с.
12. Сляренко В.Г. Історія акцентуації іменників середнього роду української мови. – К.: Наук. думка, 1979. – 111 с.
13. Сляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 239с.
14. Стус В. Твори: У 4-х томах. – Львів, 1994. – т.1. – 419 с.
15. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. – К.: Наук. думка, 1975 – 1979. – Т.1 – 6.
16. Франко І. Твори: У 20-ти томах. – Т. 10. – К.: Держвидав. худ. літ-ри, 1954. – 517 с.; – Т.11. – К.: Держвидав. худ. літ-ри, 1952 – 575 с.

Миджин Роман. Ударение множественного числа имен существительных PLURALIA TANTUM в поэтических текстах конца XIX и XX века. В статье рассматриваются особенности ударения имен существительных PLURALIA TANTUM в поэтической речи Леси Украинки, Ивана Франко, Николая Винграновского, Оксаны Забужко, Дмитрия Павлычко, Василя Симоненко, Василя Стуса. Акцентуационный анализ проведен с помощью лексикографических источников конца XIX века, а также словарей XX и начала XXI века, что способствовало рассмотрению тенденции и закономерностей развития ударения.

Ключевые слова: ударение, акцентуация, вариантное ударение, имена существительные PLURALIA TANTUM, акцентуационные тенденции, акцентуационное развитие.

Midzhyn Roman. The accentuation of the PLURALIA TANTUM nouns in poetic speech of the end of the XIXth and the XXth century. The accentuation of the PLURALIA TANTUM nouns is investigated in the article. The accentual system of the Ukrainian language at the end of the XIXth – the beginning of the XXth century is analyzed on the basis of the material poetic texts of Lesya Ukrainka, Ivan Franko, Mykola Vinhranovsky, Oksana Zabuzhko, Dmytro Pavlychko, Vasyl Symonenko, Vasyl Stus. Comparative analysis of the lexicographic sources of the end of the XIXth century, and also the dictionaries of the XXth and the beginning of the XXIst century and the texts of the XXth century poets gave the possibility to investigate the trends of the accent progress.

Key words: accent, accentuation, accentual variant, PLURALIA TANTUM nouns, accentual tendencies, accentual development.